

ЗНИМАЮЧИ РОЖЕВІ ОКУЛЯРИ: LIBER ПРО НОВІ ЗМІНИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ АКАДЕМІЧНИХ БІБЛІОТЕК ЄВРОПИ¹

30 червня – 4 липня 2009 року у «рожевому місті» – як здавна називають французьку Тулузу за специфічно яскраві кольори її будиноків – відбувся важливий професійний бібліотечний форум – 38-ма щорічна конференція Асоціації дослідницьких бібліотек Європи (Ligue des Bibliothèques Europeennes de Recherche; LIBER)².

Тулуза – четверте за кількістю населення місто у Франції (430 тис. жителів) і друге (після Парижа) – університетське (понад 120 тисяч студентів). Тут створено Консорціум «Університет Тулузи», що об'єднує 7 університетів. Місто має давні університетські традиції, адже перший такий навчальний заклад тут було засновано ще 1229 року!

Конференція проходила на базі Університету Тулуза-1: Соціальні науки (так званого UT1), що знаходиться в історичному центрі міста. А отже, її учасники мали змогу відчутти особливий академічний дух століть, пройтися вуличками, якими ходять професори та студенти вже майже 800 років. Саме в цьому старовинному навчальному закладі й відбувся форум, який окреслював нові тенденції у розвитку бібліотечної справи в Європі XXI століття.

Цьогорічна конференція LIBER мала назву «Інновації через Співробітництво». 311 учасників із практично всіх європейських країн розглядали поточні проблеми подальшого розвитку академічних бібліотек у суспільстві, яке швидко змінюється. Цифрові технології, цифрові ресурси, електронні бібліотеки – це вже далеко не нові теми для обговорення, хоча й вони були представлені багатьма презентаціями (передусім, Europeana). У центрі ж уваги були об'єднання зусиль та ресурсів бібліотек за допомогою цифрових технологій; кооперація та реальне співробітництво європейських бібліотек; зміна парадигми наукових комунікацій учених у сучасному інформаційному суспільстві й зумовлені цим нова роль, функції та сервіси академічних бібліотек.

Кілька слів про LIBER – авторитетну професійну організацію провідних дослідницьких (академічних, університетських) бібліотек Європи, до якої наразі входять понад 400 бібліотечних закладів із 40 європейських країн. (Членський внесок до Асоціації від інституції складає 350 євро, але для країн Східної Європи – всього 175 євро). Україна представлена лише однією бібліотекою – Науковою бібліотекою Національного університету «Києво-Могилянська Академія», заснованою 1971 р. Діяльність LIBER пов'язана з дотичною активністю Ради Європи, Комісії європейських громад (СЕС), Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та закладів (IFLA), а також із національними бібліотечними асоціаціями країн Європи. З 1972 року Асоціація видає свій журнал «LIBER Quarterly», який доступний у режимі он-лайн³.

Серед найважливіших тем, **Т. Ярошенко** тенденцій, інновацій, думок, представлених на конференції, перш за все, були серйозні зміни парадигми наукової комунікації, зумовлені розвитком інформаційних технологій, і особливо Web 2.0 в останні кілька років, коли мережа працює як єдиний колективний розум, а кожен її учасник є не просто користувачем, але й співрозробником та співавтором контенту. Нові ще кілька років тому терміни – «електронна наука», «ГРІД-наука», «відкрита наука», «електронне дослідження», «кіберінфраструктура науки», «економіка знань» – вже впевнено займають своє місце⁴. Дійсно, нові засоби комунікації та електронні видання, а останнім часом і академічні соціальні мережі, й інші інтерактивні засоби спілкування, за досить короткий час змінили уявлення про життєвий цикл наукового дослідження та механізми розповсюдження наукової інформації, забезпечили глобальну колаборацію досліджень і дослідницьких ініціатив, створили нові виклики, що постали перед академічними бібліотеками. Суттєві зміни стосуються всіх аспектів діяльності бібліотек: раніше ми працювали з книгами, наразі – із знаннями. Раніше – із семантичною мережею, наразі – із соціальною інтерактивною мережею. Раніше акцент був власне на бібліотеці як фізичному просторі, наразі – на бібліотеці як сервісі та бібліотекарях як посередниках у доступі до знань. Раніше мали справу з матеріальними об'єктами, нині – з нематеріальними (електронні ресурси, сервіси тощо). І цей ланцюг змін можна продовжувати. Чи готові бібліотеки до таких змін?

Конференцію розпочали майстер-класи, на першому ж з яких йшлося про нову модель наукової комунікації – відкритий доступ. Провів його Девід Проссер (David Prosser), директор асоціації SPARC Europe⁵, який акцентував увагу учасників на тому, що бібліотека нині не просто сприяє розповсюдженню знань, але й сама залучена до процесу їхнього створення та публікації результатів досліджень учених у відкритих архівах (репозитаріях) чи журналах відкритого доступу. Для цього є відповідно налаштовані сервіси (електронне рецензування, сервіси алертінгу, пошукові засоби тощо). Бібліотеки можуть створювати та підтримувати віртуальне дослідницьке середовище, використовуючи можливості Web 2.0. Також вони відповідальні за організацію довготривалого зберігання та збереження інтелектуальних здобутків університету (публікацій, даних, дисертацій тощо). Ці нові функції роблять бібліотеку не пасивною інституцією, що зберігає знання, але й активним учасником процесів наукової комунікації, організації е-науки та е-досліджень.

Європейське відділення SPARC – знана професійна організація науковців, бібліотекарів, видавців, що об'єднує 110 європейських академічних бібліотек і дослідницьких

¹ Про одну з конференцій Асоціації LIBER-2007 у м. Упсала (Швеція) див.: Ярошенко Т. Електронні ресурси в бібліотеках: новини з конференції 2006 року / Т. Ярошенко // Бібл. планета. – 2007. – № 1. – С. 24–26. – Режим доступу до журн.: <http://www.library.ukma.kiev.ua/dspace/handle/123456789/213>

² Ligue des Bibliothèques Europeennes de Recherche [Electronic Resource]. – Режим доступу: URL: <http://www.libereurope.eu> – Title from the screen.

³ LIBER Quarterly [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: <http://liber.library.uu.nl/> – Title from the screen.

⁴ Gold Anna. Cyberinfrastructure, Data, and Libraries, Part 1 [Electronic resource] / Anna Gold // D-Lib Magazine. – 2007 – Vol. 13. – № 9/10, September/October – Mode of access: URL: <http://www.dlib.org/dlib/september07/gold/O9gold-pt1.html> – Title from the screen.

⁵ SPARC Europe [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: <http://www.sparceurope.org/> – Title from the screen.

інституцій із 14 країн. Вона співпрацює з іншими відомими професійними об'єднаннями та проектами в Європі, передусім LIBER, EBLIDA, RLUK, Knowledge Exchange, DRIVER, JISC та ін. SPARC відомий своїми акціями та промоціями поліпшення шляхів наукової комунікації, в т. ч. відкритого доступу. Зокрема, саме ця організація в 2007 р. фактично за кілька тижнів збрала 22 тисячі підписів під Петицією до Європейської Комісії про підтримку відкритого доступу до результатів досліджень, фінансованих публічно⁶. SPARC також підтримує проекти міжнародних харвестерів – таких, як, наприклад, OpenDOAR⁷, що представляє вже понад 1 400 репозитаріїв світу та їхній контент. Підкреслено особливу важливість цього проекту у виробленні найкращого досвіду у політиках, зокрема щодо копірайтів та використання матеріалів репозитаріїв. Інший важливий проект, підтриманий SPARC, – Довідник журналів відкритого доступу⁸, започаткований університетом м. Лунд (Швеція) у 2002 р. Нині тут вже представлено понад 4 250 академічних рецензованих журналів зі 100 країн та 50 мовами світу, і ця кількість щодня зростає на 2 нові назви! Важливим етапом у розвитку цього проекту стала заява 2008 р. щодо підвищення ефективності та авторитету таких журналів у світі через використання ліцензії Creative Commons (CC-BY)⁹ та метаданих для кращого представлення й пошуків статейного пошуку. На жаль, і дотепер лише 10% журналів відповідають цим вимогам, але процес поглиблюється. Зазначимо відразу, що в Довіднику – 15 журналів України, один із них («Symmetry, Integrability and Geometry: Methods and Applications»), ліцензований CC-BY.

Щороку SPARC нагороджує найкращі ініціативи та європейські проекти у галузі відкритого доступу (зокрема, у 2006 р. це був проект британського Wellcome Trust, у 2007 р. – проект SHERPA, 2008 р. – персональна відзнака відомому досліднику в галузі відкритого доступу з Нідерландів д-ру Лео Ваерсу (Leo Waaijers). Цього року на конференції LIBER 2 липня було оголошено переможця у цій номінації, яким став проект DOAJ.

Бас Савені (Bas Savenije), голова Ради директорів SPARC Europe, продовживши майстер-клас, окреслив головні етапи розвитку ініціативи відкритого доступу і відзначив особливу важливість Берлінської декларації 2003 р, яка фактично розпочала реальний рух; історію створення та розвитку репозитаріїв: технічні та організаційні аспекти тощо; зміни у видавничих процесах, зокрема, проект видання журналів відкритого доступу від BioMedCentral. Також він акцентував увагу на необхідності активнішої популяризації переваг відкритого доступу для дослідників, можливість легко укласти персональні сторінки учених (CV не лише з бібліографією, але й повними текстами, гарно організованими та структурованими). Прийняття інсти-

туційних політик щодо відкритого доступу є теж важливим. Зокрема, йшлося про вагомість підтримки руху університетом № 1 за всіма міжнародними рейтингами у світі – Гарвардом, який прийняв у 2008 р. політику щодо розміщення публікацій учених у відкритому доступі¹⁰. До речі, серед 13 існуючих в Україні інституційних репозитаріїв лише один – Тернопільського технічного університету ім. І. Пулюя – здійснює політику обов'язкового самоархівування ученими своїх публікацій в університетському відкритому архіві, у всіх інших вона має лише рекомендаційний характер... Сподіваємося, що після прийняття у травні 2009 р. університетськими бібліотеками України спільної Заяви про підтримку відкритого доступу¹¹, цей рух буде активніше розвиватися й у нас, і не лише університети, але й уряд, видавці, самі вчені та викладачі сприятимуть цьому розвитку.

До речі, відкритий доступ надає не лише очевидні переваги в оперативному доступі до інформації, але й є економічно вигідним, має фінансові переваги для суспільства. Такі висновки дослідження, проведеного австралійським економістом, професором Джоном Гаугтоном (John Houghton) у 2008–2009 рр. у 3 європейських країнах – Данії, Сполученому Королівстві та Нідерландах¹². Наразі університетськими щороку сплачують значні кошти за доступ до наукових та навчальних публікацій (через передплату журналів). Невеличкі освітні інституції, бізнес-організації часто взагалі не мають такого доступу. Відкритий доступ забезпечує такі можливості і для науковців, і для всіх зацікавлених. При цьому є й фінансові вигоди! Наприклад, економія коштів складає 70 млн. євро для Данії, 133 млн. євро для Нідерландів та 480 млн. євро для Сполученого Королівства. Звіт дослідження ще раз підкреслює важливість та ефективність нової моделі наукової комунікації, якою є відкритий доступ в цілому.

Було проведено ще два паралельні майстер-класи – «Як підготувати запит на грант до Європейської Комісії» та «Адвокаси для університетських бібліотек».

Далі робота конференції продовжувалась у 5 пленарних засіданнях. Кожна з тем засідань – «Бібліотека в практичному та технічному контексті», «Е-наука: роль для бібліотек», «Навчання та тренінги для бібліотекарів», «Бібліотека як фізичний простір», «Е-освіта» – була представлена 3–5 ґрунтовними доповідями відомих фахівців із кожної галузі, а отже, «випадкових» чи нецікавих презентацій (як це буває на інших конференціях) просто не було! Фахову роботу конференції доповнювали майже 20 стендових доповідей, які презентували окремі теми чи проекти в індивідуальному режимі для охочих.

Серед найцікавіших варто відзначити доповідь «Чи готові Бібліотеки до Research 2.0?» Гуса Ван ден Брекеля (Guus Van den Brekel)¹³, координатора електронного сервісу

⁶ Petition for guaranteed public access to publicly-funded research results [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.ec-petition.eu/> – Title from the screen.

⁷ The Directory of Open Access Repositories – OpenDOAR [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.opendoar.org/> – Title from the screen.

⁸ Directory of Open Access Journals [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.doaj.org/> – Title from the screen.

⁹ Creative Commons [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://creativecommons.org/> – Title from the screen.

¹⁰ Harvard Faculty Adopts Open-Access Requirement [Electronic Resource]. – Mode of access : URL :

<http://chronicle.com/news/article/3943/harvard-faculty-adopts-open-access-requirement> – Title from the screen.

¹¹ Університетські бібліотеки України підтримують Відкритий Доступ до Знань! : Заява Міжнар. наук.-практ. конф. "Діяльність б-к вищих навч. закладів у світлі модернізації вищої освіти" (м. Севастополь, Україна, 21 трав. 2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.library.ukma.kiev.ua/index.php?id=364> – Назва з екрана.

¹² Повний текст дослідження можна отримати тут: Knowledge Exchange comparative report on Costs and Benefits of Open Access [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.knowledge-exchange.info/Default.aspx?ID=316> – Title from the screen.

¹³ Guus van den Brekel [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.linkedin.com/in/guusvandenbrekel> – Title from the screen.

Центральної медичної бібліотеки університету в Гронінгені (Нідерланди), який розповів про зміни, спричинені появою Web 2.0, та нові відповідні проекти спільного творення наукового контенту в Мережі. Наприклад, вікі OpenWetWare¹⁴, що підтримує відкриті дослідження, освіту, публікації в біологічних науках. Проект SciVee¹⁵ – сайт наукових відео, де дослідники можуть переглянути, завантажити та розмістити наукові кліпи чи невеличкі фільми і пов'язати їх із відповідною науковою літературою, постерами чи слайдами тощо. Останній проект – ініціатива Public Library of Science (PLOS) Національної наукової фундації США (National Science Foundation, NSF) та Комп'ютерного центру Сан Дієго (SDSC). Девіз проекту – «Зробіть Ваші дослідження відомими». Він презентує фільми з різних галузей знань. Серед найбільш популярних (за кількістю переглядів) фільмів, наприклад, «10 правил ефективності Вашої презентації» (27 708 переглядів), «Mahara – open source ePortfolio system» (23 634), «Bacteriophage T4» (23 105). Він може бути корисним також для навчальних цілей. Інші подібні проекти вільного розміщення матеріалів та доступу до наукового контенту, а також віртуального співробітництва учених у дослідженнях: Protopedia, Science Common, Research Connect, OpenResearch, My Experiment, My NetResearch, Mendeley, Biomedexperts та ін. Допоміжні цікаві сервіси для розміщення контенту та спілкування: Netvibes, SlideShare, Facebook, LinkedIn, Second Life, Twitter тощо. Загальна ідея доповіді Гуса Ван ден Брекеля: бібліотеки не тільки мусять прийняти нову поведінку вчених і нові форми їхньої комунікації та співробітництва, але мають бути залучені до цієї співпраці.

Про створення цифрової бібліотеки Europeana¹⁶ йшлося у презентації Дж. Кузінса (Jill Cousins), програмного директора проекту. Понад 150 учасників із усіх європейських країн менше року створюють цей спільний багатомовний проект оцифрованої культурної спадщини Європи, де вже налічується 4,5 млн. одиниць документів. Основна ідея: зібрати в одному місці оцифровані тексти (книги, журнали, газети, архівні документи), зображення (твори образотворчого мистецтва, фото, мапи тощо), відео (фільми, в т. ч. телевізійні стрічки і новини) та будь-які звукові файли (музичні, радіозаписи тощо), що представляють культурне багатство Європи. Учасники проекту – музеї, галереї, архіви, бібліотеки, дослідницькі інституції, серед яких ще (на жаль!) немає жодного з України.

Про деякі економічні фактори ринку академічних журналів та необхідність впливу бібліотек на ситуацію, а також необхідність бібліометричних досліджень йшлося в доповіді економіста Марка Івалді (Marc Ivaldi) з Тулузької школи економіки.

Нові функції та особливу роль бібліотеки в сучасному університеті висвітлив у цікавій презентації професор одного з університетів Іспанії А. Гонзалес (Antoni Gonzales). Бібліотека – центр діяльності університету і мусить синергічно бути пов'язана з його розвитком, інноваціями, дослідженнями, навчанням – усіма процесами, що відбуваються. Зокрема, йшлося про підтримку наукових досліджень та спільний проект міжуніверситетського відкритого електронного архіву RECOLETA¹⁷ (26 установ); Ректорську конференцію університетів Іспанії (Rector Conference of the Spanish Universities – CRUE) – неурядову громадську організацію, метою якої є розвиток університетських досліджень

та обмін інформацією в Іспанії і яка серед своїх 9 підкомітетів має спеціальний комітет для університетських бібліотек, що організовує навчання та підвищення кваліфікації для бібліотечних працівників, сприяє створенню колаборативного каталогу, випускає статистичний щорічник діяльності бібліотек університетів, проводить соціологічні дослідження.

Новому проекту для економістів – New Economists Online (NEEO)¹⁸ було присвячено доповідь Б. Барбе (Benedicte Barbe). Реалізація проекту, фінансованого Європейським Союзом, розпочалася 1 вересня 2007 р. Його бюджет – майже 2 млн. євро. 16 партнерів проекту з 8 європейських країн спільно наповнюють портал економічною інформацією. Вже є понад 50 тисяч бібліографічних записів і майже 30% із них ведуть до повних текстів статей, розділів книг, матеріалів конференцій тощо. Багатомовний пошук можливий не лише англійською, але й французькою, німецькою та іспанською мовами.

Серед інших цікавих проектів, про які йшлося на конференції, назвемо:

- Міжнародний проект відкритого доступу публікацій з фізики – SCOAP 3 (Sponsoring Consortium for Open Access Publishing in Particle Physics) – <http://www.scoap3.org/about.html> ;

- BestGrid – сервіси і послуги у віртуальних дослідженнях, зберіганні та обміні даних дослідження для учених Нової Зеландії – <http://www.dlib.org/dlib/september07/gold/09gold-pt1.html> ;

- WiserWiki від Elsevier's – вікі для онлайнової медичної та дотичної (наприклад, охорона здоров'я) інформації. Поки ще працює бета-версія, й, на відміну від інших вікі, приміром Вікіпедії, ця інформація рецензується професійними лікарями та вченими галузі. Доступ для будь-кого в Мережі – безкоштовно (неочікувано від Elsevier!) за адресою: <http://www.wiserwiki.com/> ;

- SciVal Spotlight – інструмент для укладання карти досліджень інституції та оцінки наукової ефективності – <http://info.spotlight.scival.com/> .

Окремі презентації конференції доступні в Інтернеті за адресою: <http://liber2009.biu-toulouse.fr/presentations>.

На конференції працювала виставка, де було представлено понад 20 стендів, передусім від провайдерів електронної інформації. Соціальна програма форуму теж була насиченою і цікавою: включала прийом у мерії, відвідування музею, екскурсії бібліотеками тощо.

Завершилася конференція... Прощаюся з Тулузою. Останній погляд з літака на справді яскраве рожеве місце. А чи не час нам, бібліотекарям України, зняти рожеві окуляри самовпевненості в незмінних функціях та столітніх традиціях бібліотек? Ми так гарно вміємо впорядковувати наші друковані фонди, працювати з читачами, ставити виставки, організовувати заходи, створювати каталоги та покажчики й пишати усім цим... А користувачеві сьогодні потрібні необмежені в часі та просторі електронні ресурси, причому повні тексти, а не бібліографія. Користувачеві потрібна кваліфікована допомога у пошуку. Користувачеві потрібен якісний сервіс. І для цього далеко не завжди необхідно йти в бібліотеку, можна просто ввімкнути комп'ютер... І, якщо бібліотека не зміниться, то просто загине. Бібліотекарі Європи це розуміють. А ми?

¹⁴ OpenWetWare [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : http://openwetware.org/wiki/Main_Page – Title from the screen.

¹⁵ SciVee [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.scivee.tv>. – Title from the screen.

¹⁶ Europeana [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.europeana.eu/portal/> – Title from the screen.

¹⁷ RECOLETA [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.recolecta.net/busca/> – Title from the screen.

¹⁸ ECONOMISTS ONLINE [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.neeoproject.eu/> – Title from the screen.